

ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Doktori Iskola

**Az agresszió láncreakciója,
avagy az agresszió-jelenségvilága
a miskolci iskolások körében**

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

Témavezető: Dr. habil. Trencsényi László

Készítette: Rucska Andrea Mária

Budapest
2014

1. Bevezetés

Az agresszió jelenségről felfokozódott a közvélemény érdeklődése. Viták zajlanak arról, hogy növekedő tendenciát mutat-e, vagy csak nyilvánosságuk nő. Vita középpontjába került az iskola, hogy agressziófokozó-e maga is, vagy éppen ő hivatott a jelenség mérsékelésére. Vagy éppen: evolúciós szempontból nem szükséges és elkerülhetetlen jelenségről van szó? Egy biztos: a tisztánlátáshoz árnyalt empiriák, s ezen, különböző helyen felvett, különböző motivációkkal egybegyűjtött empirikus adatok folyamatos értelmezése, reflektálása vezet megnyugtató, valid valóságképhez. Felgyorsult világunkban sajátos jelenséggént figyelhető meg a családok stabilitásának csökkenése. A szülők egyre kevesebb figyelmet fordítanak gyermekeikre (Magyar, 2006). A családnak, mint elsődleges szocializációs környezetnek determináló hatása van gyermek életére. A kultúra és a társadalmi rendszer értékrendje nagyban befolyásolja a családok működését is. Amennyiben a családi szocializációban valamilyen zavar tapasztalható, a személyiségfejlődés nem a társadalmi normáknak megfelelően fog alakulni. Megnő a diszfunkcionális családok száma, és velük együtt nőnek a devianciák, a családon belüli erőszak, és a gyermekek bántalmazása is.

2. Fogalmi háttér

Az agresszió általános lélektani, személyiséglélektani fogalom. Az agresszió Fromm szerint kettős természetű. Olyan energia, amelyet nem lehet, de nem is szabad megsemmisíteni, hiszen nélkülözhetetlen az életünkben. Fromm szerint az agresszió és a vele kapcsolatos – a szituáció által befolyásolt – magatartás fontos lehet az egyén és a csoport. Így ez az erőszak kettőssége megnyilvánul az életet szolgáló, „jótekonny”, „konstruktív” agresszióban, és a vele szemben álló „destruktív”, tudatosan ellenséges és romboló agresszióban. Az utóbbi nem veleszületett, ezt életében sajátítja el az ember, tanult magatartás. Az agresszió az emberi lélekben sokféleképpen jelentkezhet: gondolatban, fantáziában, támadásokban, küzdelmek formájában, vitában, rágódásokban, nappali álmodozásban, álmokban.

Az emberi agresszió egyidős az emberiséggel - ért ebben egyet az irodalom. A történelem során már az ókortól ismerünk agresszióra utaló jelenségeket. Az agressziót, az erőszak természetét igen sok tudományterület kutatta: a teljesség igénye nélkül: pl. a pszichológia, az etológia, szociológia, pedagógia, antropológia, a történelem, jog, orvostudomány, kriminológia és a politológia, így az agresszió, erőszak értelmezésére a szakirodalomban igen sokrétű megfogalmazásokat találhatunk. Minden diszciplína saját tudományterületén belül vizsgálja az erőszak problémakörét.

Az agresszió megjelenése sokféle, ezért csoportosítása is különböző módon lehetséges, de szinte minden esetben marad hiányérzetünk az átfedések, és a hiányok miatt. Az emberi agresszivitás jelenségvilága még mindig nem tisztázott, a különböző szakterületek kutatásai még mindig tárnak fel új tényezőket (Nádasi, 2006).

Pedagógiai szempontból Nádasi két különböző iskolai agressziót különít el: a *szituatív* és az *időben elhúzódó* agressziót. *A szituatív agresszivitást mindig a konkrét helyzet eredményezi, és leginkább frusztráció előzi meg.* Az *időben elhúzódó*, ismétlődő agresszivitásra a szakirodalom az iskolára vonatkoztatva az angol *bullying* kifejezést használja. A szituatív agresszióra az átmenetiség és a hevesség jellemző. A kiváltó ok sokszor nem is adekvát, oka legtöbbször a szükségleti frusztráció. A személy ilyenkor a saját jogosnak tartott/vélt érdekeit védi, elveszti az ítélőképességét.

A nevelésnek az egyik legfontosabb törekvése, hogy a gyerekeket megtanítsa az együttműködésre, többek között a konfliktusok megoldásának társadalmilag elfogadható módjaira, az agresszív impulzusok kontrolljára vagy szocializált formában való alkalmazására. A viselkedés szociális szabályozására csak akkor lesz képes a gyerek, ha a szülők azt aktívan minősítik és korlátozzák az agresszív viselkedést (jutalmazás, büntetés). Az agresszív viselkedési minták rögzüléséhez vezethet, ha a szülők engedékenyek a kisgyerek agresszivitásával kapcsolatban, nem minősítik, nem érzékeltetik rosszallásukat, nem akadályozzák meg az agresszív megnyilvánulásokat. Növeli a gyerek agresszív viselkedésének esélyét, ha a vele való bánásmód, az otthoni kommunikáció

agresszív tartalmú, továbbá ha a szülői környezet elhanyagoló, fizikailag bántalmazó (Campbell, 2002).

Az előző gondolatokból is kitűnik, hogy nehéz az agresszió meghatározása, ezért is van, hogy a definiálást sokan kerülik, és a jelenség leírásával próbálják inkább azt pótolni (Fromm, 2001). Hárdi megpróbálja összegezni a különböző szakirodalmakban elfogadott meghatározásokat. A definíciókat három pólus körül alakítja ki: okozott ártalom, a szándék és a normától való eltérés alapján. Hárdi agresszió definíciója: „Agresszióról beszélünk támadó jellegű magatartás, ellenséges –legtöbbször feszültséggel járó– belső érzületek, élmények jelentkezésekor, amelyek irányulhatnak a külvilágra, személyre vagy befelé az átélőre magára; lehetnek tudatosak vagy tudattalanok, megmutatkozhatnak közvetlenül vagy közvetve (például bosszúságot okozó ajándék küldése), vagy akár átalakult formában is (például elfojtott agresszióból származó szorongásban, testi tünetekben)” (Hárdi, 2010, p.29). Úgy gondolom, hogy a Hárdi féle megfogalmazás a leginkább átfogó, így a továbbiakban kutatásom során ezt tekintem irányadónak.

3. Hipotézisek

- A fiatalabb, 14-15 éves fiúk (általános iskola vége, középiskola eleje) nagyobb arányban érintettek az agresszív tevékenységben, mint idősebb életkorban (középiskola vége), tehát az iskolai erőszakban érintettek (áldozat, agresszor) száma az életkor növekedésével csökken.
- A gyermek alacsony szocioökonómiai státusza, az elsődleges szocializációs környezetben fellépő zavar, az elhanyagolás, a szülői figyelem hiánya erőteljesebben készítenek erőszakos tevékenységre.
- A mindennapi otthoni és iskolai stressz megléte elősegíti az iskolai agresszió kialakulását.
- Alacsonyabb az iskolai erőszak megjelenése azokban az iskolai csoportokban/osztályokban, ahol a pedagógus az ismeretátadó/oktató szerepeken kívül a *nevelői* szerepkörben is fellép, illetve *konstruktív pedagógiai gyakorlatot* alkalmaz (pedagógus szerepfelfogása)¹.
- A „támogató tanulási környezetben” alacsonyabb mértékben jelenik meg az iskolai agresszió, mint ezt a feltételrendszert nélkülöző környezetben.

¹ A kutatásban konstruktív pedagógia gyakorlatát Nahalka szerint értelmeztem, mely alapján a gyakorlat, alkotó módon használja minden korábbi pedagógiai rendszer eredményeit, mely tartalmazza a korábbi pozitív tapasztalatokat, módszereket. A gyakorlat épít gyerekek meglévő tudására, aktivitására, öntevékenységre. (Nahalka, 1997)

4. A kutatás célja és módszerei

A kutatás célja egy helyzetfeltáró vizsgálat, mely által megismerhetővé válik a Miskolcon tanuló, a városban és annak agglomerációjában élő fiatalok és pedagógusok attitűdje, az erőszakhoz való viszonyulása. Az elsődleges kutatást kiegészíti egy nemzetközi (szlovákiai) adatfelvétel is, ahol megfigyelhetjük, hogy egy hasonló feltételekkel rendelkező, de mégis más gazdasági-társadalmi közegben milyen képet kapunk az iskolai agresszióról. A nemzetközi kitekintéssel rávilágítunk arra, hogy a probléma és jelenség nem helyi szintű, hanem össztársadalmi.

A tanulmány komplex módon, több oldalról – gyermek és nevelő - próbálja feltárni a jelenségvilágot, és annak rejtett dimenzióit.

A kutatás három, szorosan egymáshoz kapcsolódó, egymást kiegészítő egységre tagozódik.

Az első részegység tanulói interjúkra épül, a második a tanulói strukturált beszélgetéseket kiegészítő, annak tapasztalataiból épülő pedagógus interjúkat tartalmazza. A harmadik részelem a tanulókat érintő magyar és nemzetközi kérdőíves vizsgálatot foglalja magába.

A mintakiválasztás mindhárom esetben kvótás mintavétellel történt. Törekedtünk a mintavételnél, hogy minden iskolatípusból lehetőség szerint azonos arányban kerüljenek be a különböző szociokulturális jellemzőkkel rendelkező interjúalanyok.

A tanulói interjú kérdései a háttérváltozók és az életmódot érintő kérdéssorok után a gyerekek agresszióhoz történő viszonyulására, attitűdjére fókuszál, majd a következőkben a környezetükben érzékelhető agresszióra és annak irányára (szülőknél a gyermek felé, a gyermek-gyermek felé, pedagógus-gyermek felé irányuló agresszióra) kérdeztünk rá. A téma elsődleges feldolgozása után a **jelen tanulmányban** másodelemzés következik, melyben megtörténik a jelenségnek az iskolai agresszió szintjére történő kivetítése. A kutatás adatfelvételében a Tabula Rasa Pedagógiai Közhazsnú munkatársai segítettek a munkát. *Miután a tanulói interjúkból egyértelműen kitűnik, hogy az agressziók jelentős hányada az iskola falain belül történik, az iskolához kapcsolódik, sok esetben ott nyer teret. Ezért a kutatást leszűkítettük a továbbiakban az iskolai agresszió témakörére, így a pedagógus interjúkat és a kérdőíves vizsgálatot ennek a tükrében folytattuk.*

A kutatás második fázisában pedagógusokkal készítettünk interjút. Az interjú a háttérváltozókra és a módszertani kultúrára irányuló kérdésekkel kezdődött, majd a különböző szituációkban megélt agressziós helyzetekre tért ki. Az interjú kérdései a háttérváltozók és a módszertani kultúrát érintő kérdéssorok után a pedagógusok agresszióhoz történő viszonyulására, attitűdjére fókuszálnak. Rákérdeztünk miként észlelik a pedagógusok a közvetlen környezetükben előforduló agresszivitást, hogy fordult-e már elő vele agressziós szituáció, ezt hogyan élte meg, hogyan reagálta le. Az agresszivitás irányára is rákérdeztünk: a gyermek-gyermek felé, pedagógus-gyermek, gyermek-pedagógus felé, szülő-pedagógus, és a pedagógus-szülő felé irányuló agresszióra. Rákérdeztünk a különböző segítő szervezetekkel és szakemberekkel meglévő kapcsolatokra is.

A kutatás harmadik fázisában 14-19 éves fiatalok körében végeztünk kvantitatív vizsgálatot. Azért ezt a korosztályt céloztuk meg, mert az előzetes vizsgálatok eredményei alapján feltételezhető, hogy az iskolai agresszió problémaköre ezt a korosztályt érinti leginkább. A kutatásban szereplő kérdések és megállapítások kiegészítik az interjúk adatait. A kérdőívben a fiataloknak likert skálán kellett értékelniük különböző megállapításokat, melyek az iskola belső világára, a pedagógusok módszertani kultúrájára, az iskolai agresszió megjelenési formáira, gyakoriságára fókuszálnak. A kutatásnak ebben a fázisában a magyar mintán túl szlovákiai magyar iskolában is történt adatfelvétel. A vizsgálat ezen részegysége lehetőséget nyújt a téma nemzetközi kitekintésére. Az adatfeldolgozás, statisztikai elemzés a kutatás első két fázisában Excel program, a kvantitatív vizsgálati rész analízise viszont SPSS számítógépes szoftver² segítségével történt.

² A számítógépes szoftver a leíró statisztikán kívül a különböző rejtett tartalmak, összefüggések feltárására is alkalmas.

5. A minta jellemzői

5.1. 10-18 éves tanulók viszonyulása az agresszióhoz (interjú)

Az interjút 91 fő 10-18 éves fiattal készítettük. A mintába bekerült fiatalok nemi megoszlása a következő: 61 fő fiú és 30 fő lány.

A háttérváltozók agressziós kontextusban történő elemzésekor megfigyelhető, hogy a családi szociális háttér mindenképpen befolyásolja a gyermekek agressziós viszonyulását. Ez esetben a társadalmi rétegek polaritása erősen megjelenik, mert a kiemelkedően az alacsony és a magas szociális státuszú fiataloknál érződik az agresszió jelenléte. Mindkét státusz esetében az áldozati és az agresszori szerep is megjelenik, továbbá mind az elhanyagolás, mind pedig a családon belüli- és az iskolai erőszak is felszínre került. Sok esetben az erőszak láncreakció formát öltve manifesztálódik, mert amíg otthon családon belüli erőszak áldozataként kerül előtérbe a fiatal, addig a közösségben (lakóhelyi és iskolai), már mint agresszorként jelenik meg a gyermek. A lakótelepeken élő gyermekek nagyobb gyakorisággal találkoznak az erőszak különböző formájával, mely összefügg a szülők szocioökonómiai státuszával (alacsony iskolai végzettség, nem megfelelő anyagi körülmények). A gyakori költözések, iskolaváltások szintén negatívan hatnak a gyermek személyiségfejlődésére, melynek hatására a közösség hiánya, annak erőssége(gyengesége) miatt könnyebben válik „kirekesztetté”, és a csoport-státuszért vívott küzdelmek miatt pedig agresszorrá. Az életmódra vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján megfogalmazható, hogy a gyerekekkel töltött idő tartalmassága, minősége meghatározó.

A kutatás során bebizonyosodott, hogy a média nyomtatott formái háttérbe szorultak, az fiatalok olvasással töltött ideje lecsökkent. Az agresszióval érintett fiatalok (többnyire agresszorok) csak elektromos média (TV, számítógép) használatát említették, sem könyvet, sem pedig nyomtatott sajtót nem olvasnak.

A megkérdezett fiatalok közel egynegyede ismer bántalmazott fiataalt. Az interjúalanyok a családi diszfunkciók sokaságáról számoltak be, ahol a bántalmazó családtag gyakran az édesanya. Az erőszak áldozata több esetben átlagos családban él, rendszeren járnak iskolába, többnyire közepes tanulók, visszahúzódóak. A bizalom kérdése igen lényeges a kamaszok személyiségfejlődésében. A fiatalok nagy részének a család valamely tagja a bizalmasa, viszont igen sokan nem bíznak senkiben. A gyermekek leginkább barátaikban csalódtak. Ezeknél a fiataloknál az érzelmi labilitás áldozati illetve agresszor szerepet vált ki a családi szocializáció függvényében. Az erőszakos környezetben szocializálódott gyermekek érzelmi labilitás esetén agresszorként lépnek fel. A segítő szakemberekről többnyire van tudomásuk, de sokan az iskolában pl. a gyermek és ifjúságvédelmi felelőst azért ismerik csak, mert valamely más óra keretében tanítja őket. Trencsényi László a „Rosszkedvünk tele” című tanulmányában (2008) az interjúkban megjelenő fiatalokat 3 csoportba sorolta (I. A „Békesség szigete”, II.A „Küszöbön”, III. A „pokol tornáca”). A kutatás során a tipológiát gondoltam újra, fejlesztettem, bizonyos értelemben korrigáltam más empirikus kutatások tapasztalatai alapján.

5.2. Pedagógusok viszonyulása az agresszióhoz (A 2009-ben készült interjúk elemzése)

A kutatásban 51 fő általános és középiskolai pedagógusokat kérdeztünk meg³. Az interjú alanyait valószínűségi mintavétellel választottuk ki.

³Az adatfelvétel a Tabula Rasa Pedagógiai Közhasznú Alapítvány munkatársai segítségével valósult meg.

⁴Az oktatási módszereket illetően M. Nádasiné Mária - Falus Iván (1998) oktatásméleti módszereit vettük irányadónak. Ezek a módszerek a következők: előadás, magyarázat, elbeszélés, vita, megbeszélés, kiselőadás, szemléltetés, projekt módszer, kooperatív oktatási módszer, szerepjáték, házi feladat.

Az interjúban a háttérváltozók után rákérdeztünk a pedagógusok nevelés-oktatás tevékenységük során alkalmazott módszertani eszközeikre⁴, kultúrájukra, a *pedagógus szerepükre*. Érdeklődtünk,

hogy milyen attitűddel, milyen tapasztalatokkal rendelkeznek az iskolai agresszióval kapcsolatban, milyen konfliktuskezelési eljárásokat alkalmaznak. A pedagógusok tapasztalatai alapján az agresszió szinte minden formája előfordul az oktatási intézményekben, de számuk messze elmarad a média által közvetített és a mindennapi szóbeszédekből kiszűrhető erőszakos események mennyiségétől, agressziók többnyire heti illetve havi rendszerességgel fordulnak elő. Legnagyobb arányban az általános iskolában és a szakképző-, majd a szakközépiskolákban tanítók találkoznak az erőszak különböző típusaival. A fizikai erőszak megjelenése a diákok között figyelhető meg a legnagyobb mértékben.

A rossz szocioökonómiai státusz, a szegénység, a perspektívatlanság növeli az agressziós hajlamot, melyre a család nevelési stratégiájára hatással van. Igen gyakori erőszakot befolyásoló tényező: az elhanyagolás.

A pedagógus szerepek szintén hatással vannak az erőszakos magatartási formákra, mely alátámasztja a hipotézis pedagógus személyiségére, szerepeire vonatkozó állítását. A tradicionális ismeretátadó pedagógus szerepek esetében lényegesen nagyobb arányban fordul elő agressziós tevékenység, mint a személyiségközpontú pedagógiát alkalmazó nevelőknél. Ez mind a diákok közötti és a diák – pedagógus erőszakos interakciók esetében észlelhető. A pedagógusok többsége sajnos vagy nem tud (eszköz hiányában), vagy nem akar (meggyőződésből) lépést tartani a modern kor vívmányaival, viszont a hagyományos már elavult módszertani kultúrával nem képes a diákok érdeklődését felkelteni. A vizsgálatok alapján megfigyelhető a pedagógusok szemléletváltozásának jelei, mely egy agressziós prevenciót eredményezhet. A pedagógus életkora, de leginkább a pályán eltöltött hosszabb idő szintén hatással van az iskolai agresszió megjelenésére, mert az idősebb pedagógusok (a pedagógus pályán már legalább 18 éve prosperáló nevelők) lényegesen innovatívabbak, mint a fiatalok, ők gyakrabban és nagyobb önbizalommal alkalmazzák az alternatív pedagógiai eszközöket, módszereket, mellyel megelőzik, illetve csökkentik az iskolai (tanórai) agresszió manifesztációját.

5.3. Attitűd és vélemény az iskoláról

A kérdőív az iskolán belüli erőszakra fókuszál, érinti a verbális, fizikai és a média által közvetített agressziót is. A kérdőív az áldozat – erőszakot elszenvedők – kontextusából vizsgálja az iskolai erőszakot.

A tanulói adatfelvétel a 2010/2011. tanév tavaszán történt. A magyar adatfelvétel mellett Szlovákiában is történt mintavétel Érsekújváron, egy magyar nyelvű gimnáziumban és egy szlovák-magyar szakközépiskolában. A szlovák mintavétel nem valószínűségi mintavétel alapján történt, mivel itt célirányosan csak a magyar anyanyelvű diákokat kerestük meg⁵, így az elemzés nem összehasonlító jellegű.

5 A megkeresett magyar anyanyelven oktató középiskolák közül csak a kutatásban megjelent intézmények vállalták az adatfelvételt.

Magyarországon, Miskolcon 492 fő töltötte ki a kérdőívet, míg Szlovákiában 155 fő. Mindkét minta átlagéletkora ~16,4 év.

A kutatás eredményeként megállapítható, hogy a szakközépiskolákban tanuló fiúknak lényegesen nagyobb esélyük van iskolai agresszió prédájává válni, mint más iskolatípusba járó lánynak. Az iskolai áldozatok többnyire elégedettek az iskolával, tehát feltételezhető, hogy az agresszió többnyire nem az iskola, a pedagógusok felől érik a fiatalokat. Az áldozatok barátai védőhálóként jelennek meg körülöttük. A szlovák diákok véleménye a témakörben megegyezik a magyar diákokéval. Mind a szlovák mind pedig a magyar diákok többsége pozitívan értékeli a tanároknak diákokhoz történő hozzáállását és bánásmódját, viszont többek szerint ez csak néhány tantárgy esetében valósul meg. A változatos pedagógiai módszerek alkalmazása, a jó hangulat és klíma esetén kevésbé jelenik meg az órai fegyelmezetlenség és a tanulók erőszakos magatartása. A pedagógus erőszak említése összefügg az értékelési tevékenységgel. Az adatfelvételben résztvevő szlovák és magyar diákok többségének szülei érdeklődnek gyermekük iskolai tanulmányi előmenetele, iskolai tevékenysége felől. Azok a szlovák és magyar diákok, akik nem rendelkeznek

kellő önbizalommal, az iskolai dolgozók és osztályzatok komoly stresszhelyzetet okoznak számukra, és így nagyobb gyakorisággal lesznek agresszió áldozatai. A rongálások már lényegesen nagyobb arányban jelennek az iskolában, melyek leginkább ebben az esetben is szakmunkásképzőkben, Szlovákiában a szakközépiskolában fordulnak elő.

6. Agresszióellenes programok az iskolákban

Az iskolai konfliktuskezelési eljárások alkalmazására már egyre több és változatosabb programok működnek az oktatási intézményekben. A programok folyamatosan bővülnek, melyeket még nem vagy csak kevésbé ismer a pedagógus társadalom. A programoknak egy közös motívuma, vonulata azonban megfigyelhető: mindegyikben fellelhető a konstruktív pedagógiai tevékenység, a résztvevők aktív megjelenése, tevékenysége.

7. Főbb eredmények (szembesítés a hipotézisekkel)

A kutatás hipotéziseiben felvetett problémák a vizsgált populációban részben igazolódtak.

- Először a fiatalabb, 14-15 éves fiúk iskolai erőszakban történő érintettségét feltételeztük, ami az életkor előrehaladtával csökken. Ezt a hipotézis pontot statisztikailag nem tudtuk igazolni, ugyanis nem találtunk közvetlen összefüggést a tanulók életkora és az átélt erőszak között, viszont tendenciaként mindenképpen megjelenik a fiatalabb diákok áldozati szerepének megjelenése. A szakközépiskolás fiúknak nagyobb esélyük van iskolai agresszió átéltetésére, mint más iskolatípusba járó lánynak.
- Feltételeztünk, hogy az alacsony szocioökonómiai státusz okozta szocializációs diszfunkciók elősegítik az erőszakos magatartás kialakulását. Hipotézisünk beigazolódtott, mert a családi szociális háttér, a szociális tanulás, hatással van a gyermekek agressziós magatartására. Az agresszív szociális környezetben szociális tanulás útján erőszakos magatartásformát sajátít el a gyermek. A társadalmi rétegek polaritása erősen megjelenik, mert a kutatásban megjelenik mind az alacsony, mind a magas szociális státuszú fiataloknál az agresszió jelenléte. Mindkét státusz esetében feltűnik az áldozati és az agresszori szerep is. Mindkét szerep esetében megjelenik az elhanyagolás. Az áldozatok többsége kevés időt tölt a családjával. Az áldozatok egy részénél megjelenik a család protektív szerepe, amíg más esetben ezek a kamaszok teljesen kiközösítettek, mert sem a családnál sem pedig a kortársaknál nem találnak védelmet. Ők gyakran igazi „áldozatai a nevelési folyamatnak”, mert a fiatal nemcsak a család, a kortársak keresttüzében áll, hanem a hivatásos nevelő, a pedagógus áldozata is egyben.

- Hipotézisünk szerint a mindennapi otthoni és iskolai stressz jelenléte elősegíti az iskolai agresszió kialakulását. Kutatásunk során beigazolódott, hogy azok a diákok, akik nem rendelkeznek kellő önbizalommal, az iskolai dolgozatok és osztályzatok komoly stresszhelyzetet okoznak számukra, és így nagyobb gyakorisággal lesznek agresszió áldozatai. A leggyakoribb frusztrációt az iskola minősítő funkciója, a dolgozatok és az osztályozás okozza a fiataloknak. A vizsgálat során az is beigazolódott, hogy az otthoni stressztényezők jelenléte is negatívan befolyásolja a diákok iskolai magatartását. Az előzőekben már említettem, hogy a mindennapi stressz, a diszfunkciós családi kapcsolatok elősegítik mind az áldozati, mind pedig az agresszori szerep kialakulását.
- Feltételeztük, hogy a tradicionális pedagógus szerepnek agressziót fokozó hatása van. Hipotézisünk beigazolódott, mivel az eredmények ismeretében kijelenthető, hogy a konzervatív pedagógiai kultúra jelenléte nem csökkenti, hanem inkább növeli az iskolai erőszakot, agressziót. Ez a tekintélyelvű kultúra gyakran csak agresszióval tudja kezelni az átlagtól eltérő diákokat, akik erre agresszióval reagálnak. A kutatásban a tanulási csoportok létszámának viszonylatában tényleges összefüggés nem tapasztalható, viszont tendenciaként megemlítendő, hogy a nagyobb osztálylétszámok esetében a hagyományos tanulás-szervezési módokat preferálják a pedagógusok, és itt gyakrabban előfordulnak erőszakos viselkedési elemek. Az iskolatípusok és az alkalmazott módszerek között összefüggés van, mert a szakmunkásképző intézményekben próbálják meg leginkább a tanulásban erőteljesen alulmotivált fiatalok érdeklődését felkelteni a tanulási vágy iránt. A jó a hangulatú, klímájú, intézményekben, a változatos munkamódszereket alkalmazó pedagógusoknál kevésbé jelenik meg az iskolai agresszió, és ezekben a csoportokban kevésbé jelenik meg az órai fegyelmezetlenség és a tanulók erőszakos magatartása.

- Szintén beigazolódott azon hipotézisünk, mely szerint az egyes gyerekeknél állandósuló magatartási problémák esetén a pedagógusok többsége nem érzi feladatának a magatartászavarok okainak feltérképezését. A kapott válaszok alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy az oktatás, a tantárgytanítás, a pedagógus személyének hangsúlyozását még nem teljes egészében váltották fel a reformpedagógiai törekvések gondolatai, amelyek a gyerekek megismerését, a személyiségnevelést hangsúlyozzák. A tradicionális nevelő, oktató szerepkör szétválási folyamata ugyan láthatóan elindult, de egy megtorpanás érződik az utóbbi időben. Az új pedagógiai szerepkör térhódítására, annak elfogadására még várni kell, pedig a tapasztalatok szerint a reformpedagógiai törekvések a nevelés méltóságát hozza vissza. A vizsgálatok alapján egyértelműen látható a pedagógusok szemléletváltozásának jelei, mely egy agressziós prevenciót eredményez, melynek következtében csökkenthető az iskolai erőszak megjelenése. A pedagógus személyisége meghatározó, ugyanis a pozitív személyiség, nem gyötri, bántja a tanulókat, hanem segíti a diákokat a tanulásban, hisz a képességeikben, és megpróbálja őket motiválni. A vizsgálat során egyértelművé vált, hogy jól megválasztott pedagógus szerep megelőzi, illetve csökkenti az iskolai agresszió megjelenését.
- A következő hipotézispontban feltételeztük a pozitív irányú – tárgyi és személyi feltételeknek iskolai agressziót csökkentő hatását. Ez a hipotézispontunk csak részben igazolódott be. Ugyanis a pozitív irányú személyi feltételek esetén egyértelműen kimutatható az alacsonyabb agresszió. Kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy azok a fiatalok érintettek leginkább agresszióval, akiknél kevés, vagy minimális a családtagok közötti interakció. Tehát azok a fiatalok, akikkel foglalkoznak a szüleik, odafigyelnek rájuk, megfelelő a családi interakció, ott ritkán találoztunk agressziós jelenséggel. Ennek értelmében a harmonikus család, az együtt eltöltött szabadidő, a gyakori családi interakciók egy védőhálót jelentenek a fiataloknak az agresszióval szemben. Az agresszió iskolai környezeti viszonylatban történő vizsgálatkor megfigyelhető, hogy az iskolai környezet nem befolyásolja erőszak megjelenését. Vagyis a hipotézisünk tárgyi környezetre vonatkozó pontja nem igazolódott, mert a szűkebb és tágabb iskolai térnek, környezetnek nincs agressziót kiváltó, illetve fokozó hatása.
- Hipotézisünk szerint a demokratikus iskolai légkör elősegíti és erősíti a diákok személyiségében, a toleranciát, a segítséget, karitatív tevékenységet, ami hatására a közösségben kevésbé alakul ki iskolai agresszió. Ezen hipotézispontunk is csak részben igazolódott, mert a jó, hangulatos iskolai légkörben, ahol a diákok segítik egymást, toleránsak egymással szemben, kevésbé van jelen az erőszak. Ezekben a közösségekben a konstruktív pedagógiai módszerek alkalmazása áll túlsúlyban, így tényleges összefüggést ebben az irányban kell keresni. Viszont ok okozati összefüggéseket nem találtunk az agresszió jelenléte és az iskolai demokrácia között, azonban egyértelmű, hogy a demokratikus közegben kevesebb erőszakos cselekedet jelenik meg a közösségben.

Az agresszió világa igen sajátos, melynek igen bonyolult gazdasági, társadalmi és biológiai szerkezeti elemei és összefüggései vannak. Mihály Ottó fogalmazta meg kutatásunk első fázisában, hogy „Egy kegyetlenségre épített büntetési kultúra körvonalazódik, amely – bizvást mondhatjuk – az agresszió akkumulációjának biztos eszköze”(Mihály,2008.p.6). Kutatásunk egyes szakaszaiban már láthatóak az elmozdulási pontok, jelek, mely elősegíti egy hatékonyabb, személyiségközpontú pedagógiai kultúra elterjedését, melyben egyaránt jól érzi magát nevelő és a gyermek.

További kutatási lehetőségként merül fel az iskolai kapcsolati hálók vizsgálata, a tanulói attitűdök vizsgálata, az agresszori személyiség kialakulása és manifesztációja. Másik jelentős kutatási terület a még kevésbé vizsgált cyberbullying, annak személyiségre gyakorolt hatása.

15. Feldolgozott (válogatott) irodalom

1. Andorka R. (1997): Bevezetés a szociológiába, Budapest, Osiris Kiadó
2. Aronson E. (2009) : Columbine után, Budapest, Ab Ovo Kiadó
3. Buda M. (2005): Tehetünk ellene? –A gyermeki agresszió, Budapest, Dinasztia Kiadó
4. Cambell R. (2002): Dühöngő ifjak, Budapest, Harmat Kiadó
5. Emmerová, I. (2009): Úlohy sociálneho pedagóga na škole a jeho uplatnenie v oblasti prevencie šikanovania a kriminality, <http://www.sssdetva.edu.sk/sk/Article/1220/proxia>, 2012.06.12.
6. Fóti P. (2011): Valódi demokratikus intézmények az iskolákban a diákönkormányzatok helyett, http://www.tani-tani.info/valodi_demokratikus_intezmenyek, 2013, 09.02.
7. Fromm E. (2001): A rombolás anatómiája, Budapest, Háttér Kiadó
8. Hárdi I. (2010): Az agresszió világa, Budapest, Medicina Kiadó
9. Hegedűs J. (2010): Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból, Budapest, Gondolat Kiadó
10. Herczog M.(2007): Gyermekbántalmazás. Budapest. Complex Kiadó
11. Hunyady Gy.-né - M. Nádas M. (2011). Személyközi kapcsolatok az iskolában. In: Bábosik István és mtsai. (szerk.): Pedagógia az iskolában. A szociális életképesség megalapozása. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
12. Hunyadi- Nádas- Serfőző (2006): „Fekete pedagógia”, értékelés az iskolában, Budapest, Argumentum Kiadó
13. Hüther G.(2009): Mi zajlik a gyermek agyában ha tévéznek? Élet és Irodalom, 13. sz. <http://utajovobe.eu/hirek/eu-tarsadalom-es-jog/3493-mi-zajlik-a-gyerekek-agyaban-ha-teveznek>, 2012. 07.12.
14. Kovácsné Duró Andrea (2008): A gyermekbántalmazást bemutató média hatása az ifjúságra, In. Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója, Tabula Rasa, Miskolc, p.80-101
15. Magyar E. (2006): A gyermek helyzete a családban – a gyermeki jogok) In. Hegedűs J.: Család, gyerek, Társadalom, Bölcsész Konzorcium, Budapest, p.23-26
16. Mayer J. (2008): Frontvonalban, Budapest, Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet
17. Mihály O. (2008): Előszó, In. Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója, Tabula Rasa, Miskolc, p.5-6
18. Mohás L.(2012): Az agresszióról és a sikerkereső emberről, Budapest, Saxum kiadó
19. Mayer J.- Nádori J. – Vigh S. (2009): Kis könyv a felelősségről, Budapest, MFPI
20. M. Nádas M. (2006): A szocializáció, nevelés, oktatás a diszfunkcionálisan működő iskolában, In. Az iskolák belső világa, szerk.: Golnhofer Erzsébet, Budapest, ELTE Neveléstudományi Intézet, Bölcsész Konzorcium
21. Sáska G.- Demeter E.-Gerő M.-Hajdú G.-Hajdú T.-Hordósy R.-Lakatos Zs.- Lőrincz D.(2010): A kutatás célja és fogalmi háttere, célkitűzései, In:Iskolai veszélyek szerk: Aáry –Tamás L.-J. Aronson, Budapest, Complex Kiadó,

22. Stacho L.-Molnár B. (2009): A médiaerőszak, Budapest, Mathias Corvinus Collegium
23. Stuart W. Twemlow, Frank C. Sacco (2012): Miért nem működnek az iskolai bántalmazás-ellenes programok, Budapest, Flaccus Kiadó,
24. Trencsényi L.(1998): Pedagógusszerepek az általános iskolában. Budapest, Akadémiai Kiadó, 39–62. p.
25. Trencsényi L (2008): Rosszkedvünk tele, Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója, szerk. Trencsényi L., Miskolc, Tabula Rasa Pedagógiai Közhasznú Alapítvány
26. Vajda Zs.(2005): A tanári hatalom, In.:Vajda Zs:- Kósa É. et al.: Neveléslélektan, Budapest, Osiris Kiadó

16. A témához kapcsolódó publikációs lista

1. Az agresszió láncreakciója, avagy tapasztalatok a gyermekbántalmazásról In. Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója, Tabula Rasa 2008 p.7-9, Miskolc
2. A kutatás előzményeiről, a kutatásról In. Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója, Tabula Rasa 2008 p.44-57, Miskolc
3. A szűkebb és tágabb környezetben tapasztalt, észlelt agressziók In. Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója Tabula Rasa 2008 p.102-112, Miskolc
4. Az agresszió jelenléte a 17 éves korosztály körében a miskolci középiskolákban In. Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója, Tabula Rasa 2008 p.180-189, Miskolc
5. Az agresszió láncreakciója, tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, In. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola, 2008, MTA Pedagógiai Bizottság, p. 123 Budapest,
6. A fiatalok szűkebb és tágabb környezetben tapasztalt, észlelt agressziók, In. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola, 2008, MTA Pedagógiai Bizottság, p. 126 Budapest,
7. Hogyan tanítunk? Avagy láttelek a pedagógiai módszertani kultúráról, Fejlesztő Pedagógiai 2009.6 szám, p.41-48
8. Az agresszió láncreakciója, tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, Kisgyermek folyóirat 2009, különszám p.17-41
9. A kutatás előzményei, a kutatásról, Fejlesztő Pedagógiai 2009. különszám, p.10-16
10. Kiskönyv a felelősségről - recenzió (Mayer- Nádori- Vigh (2009)): Kiskönyv a felelősségről, adalékok az iskolai agresszió természetrajzához Iskolakultúra 2010.1 szám p.152-154
11. Az agresszió láncreakciója, avagy tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, Tanító módszertani folyóirat 2010.48. évf. Klsz. p. 4-10
12. Hatékony? nevelés-oktatás és annak feltételei In.: VII. Kiss Árpád Emlékkonferencia, Interdiszciplináris pedagógia és a felsőoktatás alakváltozásai, [szerk. biz. Buda András, Kiss Endre et al.], Kiss Árpád Archívum Könyvtára, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Intézet, 2011. p.58
13. Hatékony? nevelés-oktatás és annak feltételei In.: Interdiszciplináris pedagógia, és a felsőoktatás alakváltozásai, A VII. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai, (szerk.: Buda András,

Kiss Endre et al.), Kiss Árpád Archívum Könyvsorozata, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Intézet, 2012. p.366-374

14. Agresszió? Erőszak? avagy a magyar és a szlovák középiskolások iskolai erőszakkal kapcsolatos tapasztalatai (Kiss-Tóth Emőke), In.: Neveléstudományi és Szakmódszertani Konferencia, (szerk.:Karlovitcz János Tibor, Knáver László, Torgyik Judit et al.), International Research institute s.r.o, (ISBN 978-80-971251-0-3) Neveléstudományi Egyesület (ISBN 978-963-89392-5-8), Komárno (Szlovákia), 2013, p.101

15. Agresszió? Erőszak? avagy a magyar és a szlovák középiskolások iskolai erőszakkal kapcsolatos tapasztalatai (Kiss-Tóth Emőke) In.: Vzdelávanie, výskum a metodológia (Oktatás, kutatás és módszertan) (szerk.: Karlovitz János Tibor, Torgyik Judit et al.), International Research Institute s.r.o (ISBN 978-80-971251-1-0), Komárno, 2013, p. 726-733

16. Az agresszióról és a sikerkereső emberről - recenzió- (Mohás Livia, 2012), Tani-tani online, Budapest, 2013.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés
2. Fogalmi háttér
3. Hipotézisek
4. A kutatás célja és módszerei
5. A minta jellemzői
 - 5.1. 10-18 éves tanulók viszonyulása az agresszióhoz*
 - 5.2. Pedagógusok viszonyulása az agresszióhoz*
 - 5.3. Attitűd és vélemény az iskoláról*
6. Agresszióellenes programok az iskolában
7. Főbb eredmények
15. Feldolgozott (válogatott) irodalom
16. A témához kapcsolódó publikációs lista